

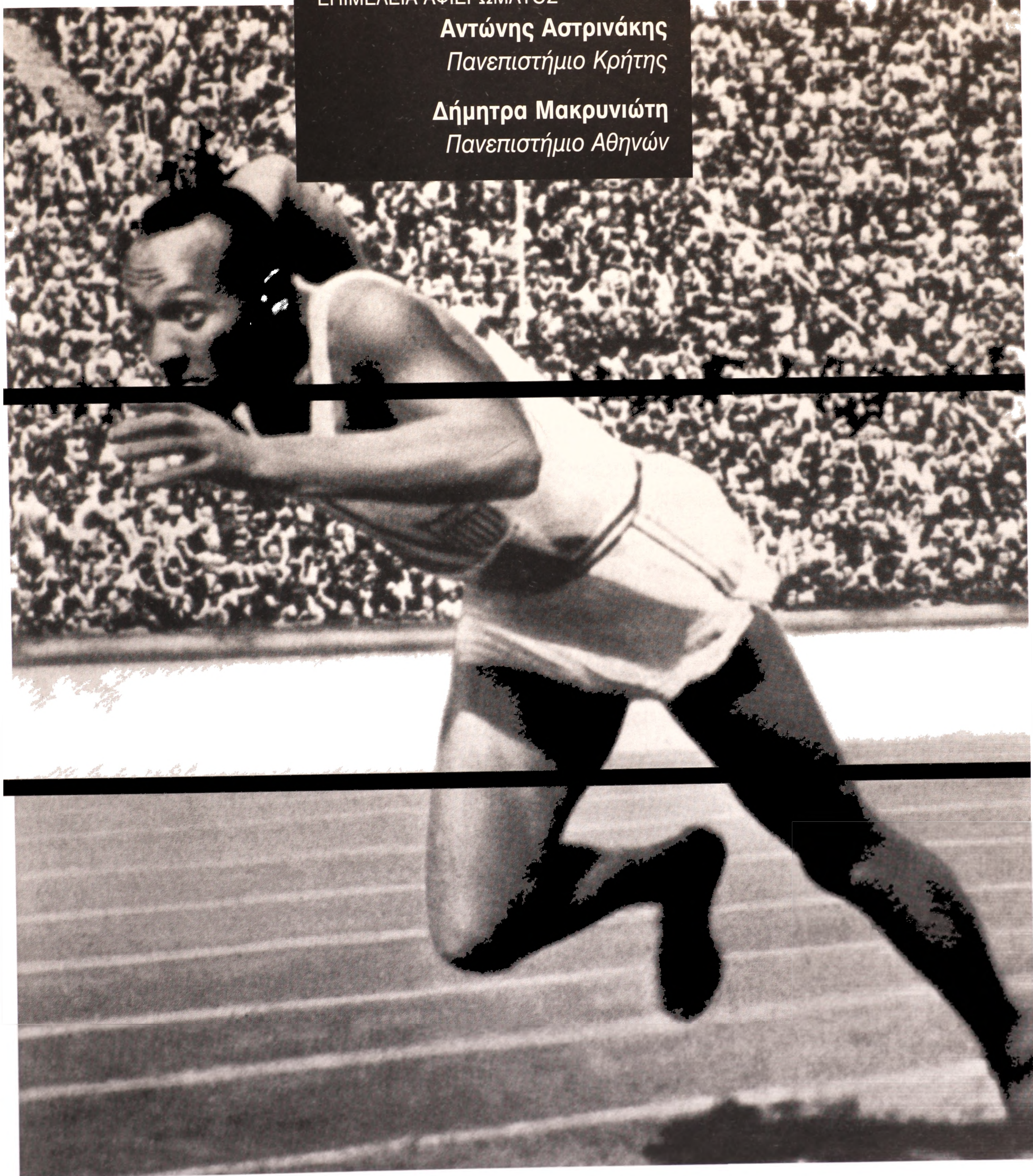
ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ

Κοινωνικές χρήσεις
και διαχείριση

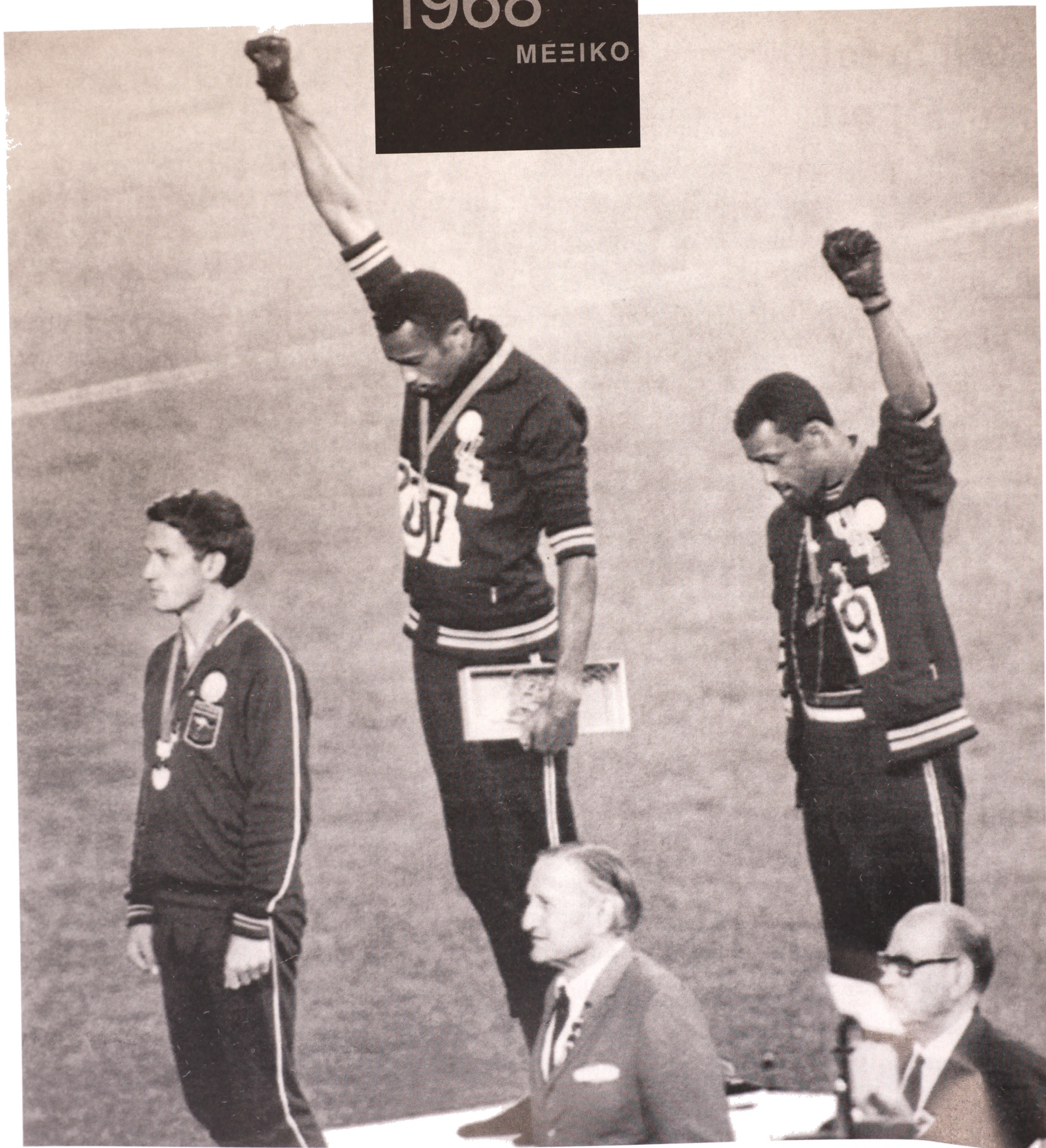
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΟΣ

Αντώνης Αστρινάκης
Πανεπιστήμιο Κρήτης

Δήμητρα Μακρυνιώτη
Πανεπιστήμιο Αθηνών

1968
ΜΕΞΙΚΟ

ΟΙ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΗ ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ: Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΒΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

DOMINIC MALCOLM

Αν και ο ιδρυτής των σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων, Pierre de Coubertin, αναμφίβολα επηρεάστηκε από τη «λατρεία του αθλητισμού» στα αγγλικά αριστοκρατικά ιδιωτικά σχολεία του τέλους του 19ου αιώνα (Guttmann 1992), δημοσίως προτιμούσε να κάνει ειδικότερες αναφορές στην Αρχαία Ελλάδα και σε όσα πίστευε ότι αποτελούσαν τα κύρια χαρακτηριστικά των αθλητικών μορφών, που αναπτύχθηκαν στην κοινωνία αυτή. Στην ομιλία του στη Σορβόνη, το 1892, ζήτησε: «μία διεθνή συμφωνία, η οποία θα αναβιώσει τους Ολυμπιακούς Αγώνες κάτω από σύγχρονες συνθήκες, έτσι ώστε κάθε τέσσερα χρόνια αντιπρόσωποι του αθλητισμού απ' όλον τον κόσμο να συναντώνται, και μέσω του πανηγυρισμού των ιπποτικών και ειρηνικών αγώνων τους να προάγεται το πνεύμα της διεθνούς αβρότητας». (όπως παρατίθεται από τους Goodhart και Chataway 1968: 4-5)

Η λαϊκή κουλτούρα έχει την τάση να θεωρεί ότι τα αθλήματα της Αρχαίας Ελλάδας, μετενσάρκωση των οποίων αποτελούν οι νεωτερικοί Ολυμπιακοί αγώνες, αποτελούν τον κολοφώνα της πολιτισμένης αθλητικής επίτευξης (McIntosh 1993: 27). Οι λαοί όμως, σήμερα, είναι γενικά απαισιόδοχοι όσον αφορά τον κόσμο στον οποίο ζουν. Όπως άλλωστε παρατήρησε ένας από τους ιδρυτές της κοινωνιολογίας του αθλητισμού, ο Eric Dunning:

«Πιστεύεται ευρέως ότι σήμερα ζούμε σε μία από τις πλέον βίαιες περιόδους της ιστορίας. Μάλιστα, ίσως θα ήταν σωστό να πούμε ότι, στις δυτικές κοινωνίες, ο φόβος ότι πλέον υφιστάμεθα μία διαδικασία «απο-πολιτισμικοποίησης», είναι βαθιά χαραγμένος στο σύγχρονο Zeitgeist (πνεύμα της εποχής), κάτι που αποτελεί μία από τις κυρίαρχες πεποιθήσεις της εποχής μας» (Dunning 1999: 38).

Οι φόβοι για την ευρύτερη ανάπτυξη των κοινωνιών επαναλαμβάνονται, σε μικρόκοσμο, στον αθλητισμό (π.χ. βλέπε Atyeo 1979, Young 1991, 2000). Στο πλαίσιο αυτό, οι ανησυχίες για τη βία των παικτών, τη βία των θεατών (και πιο συγκεκριμένα, για το χουλιγκανισμό του ποδοσφαίρου), και πιο πρόσφατα, οι αποκαλύψεις του τύπου για τη σεξουαλική βία από ομάδες ανδρών αθλητών με στόχο γυναίκες, οδηγούν όλο και περισσότερο τους σχολιαστές στον ισχυρισμό ότι ο αθλητισμός σήμερα βρίσκεται σε ηθική παρακμή¹. Παρά αυτού του είδους τις ανησυχίες, στις μέρες μας ο αθλητισμός είναι πολύ δημοφιλέστερος απ' οποιαδήποτε άλλη στιγμή της σύγχρονης εποχής – κάτι που φαίνεται πολύ καλά από το μέγεθος και τον πιθανό αντίκτυπο των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας.

Οι δύο αυτές όψεις της λαϊκής μυθολογίας συγκλίνουν για να διαμορφώσουν τη βάση της φιλοσοφίας του Ολυμπιακού κινήματος. Η αντίθεση μεταξύ της «χρυσής εποχής» του αθλητισμού, όπως αντιπροσωπεύεται από τους αρχαιοελληνικούς αγώνες, και της ηθικής ένδειας του σύγχρονου κόσμου και των αθλητικών του αγώνων βρίσκεται στην καρδιά του «μάρκετινγκ» της Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής (ΔΟΕ) κατά τον εικοστό πρώτο αιώνα. Για παράδειγμα, ο Ολυμπιακός Καταστατικός Χάρτης αναφέρει ότι «Σκοπός του Ολυμπισμού είναι να θέσει παντού τον αθλητισμό στην υπηρεσία της αρμονικής ανάπτυξης του ανθρώπου, αποβλέποντας στην ενθάρρυνση της εγκαθίδρυσης μιας ειρηνικής κοινωνίας, η οποία να ενδιαφέρεται για τη διατήρηση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας». Παράλληλα με τους Αγώνες της Αθήνας, η ΔΟΕ εγκαινίασε το πρόγραμμά της «Γιορτή της Ανθρωπότητας», βασικός στόχος του οποίου είναι «να κάνει το παγκόσμιο κοινό κοινωνό των κεντρικών αξιών και ιδεωδών των Ολυμπιακών Αγώνων». Οι Ολυμπιακοί Αγώνες, όπως μας λένε «αντικατοπτρίζουν τις ευγενέστερες ανθρώπινες ιδιότητες».

Η κοινωνιολογία, ωστόσο, είναι ένας κριτικός επιστημονικός τομέας. Καθήκον μας είναι να εξετάσουμε τους ισχυρισμούς αυτούς – κατά τα λεγόμενα του Berger,

Ο **Dominic Malcolm**
διδάσκει Κοινωνιολογία
στο Τμήμα Κοινωνιολογίας,
Πανεπιστήμιο του Λέστερ.

να «αποκαλύψουμε», και σύμφωνα με τον Elias, να «καταρρίψουμε» τους μύθους. Πράγματι, οι ιστορικοί του αθλητισμού και οι κοινωνιολόγοι του αθλητισμού του εικοστού αιώνα προχώρησαν αρκετά στην επανερμηνεία της ιστορίας των αρχαιοελληνικών αγώνων και πλέον είναι σε μεγάλο βαθμό σύμφωνοι ότι οι αγώνες αυτοί, την αναβίωση των οποίων οραματιζόταν ο de Coubertin, δεν ήταν και τόσο «ιπποτικοί και ειρηνικοί αγώνες». Υπάρχουν αποδείξεις ότι οι αθλητές χρησιμοποιούσαν διεγερτικά για αυξημένες επιδόσεις (βλέπε Waddington 2000: 98, για επισκόπηση) και ότι στους αθλητές ασκούνταν υπερβολική πίεση για να νικήσουν (Mandell 1987). Ο Atyeo συνεχίζει λέγοντας ότι οι αθλητές στην αρχαία Ελλάδα ήταν εμποτισμένοι με την «αδιαμφισβήτητη πεποίθηση ότι πολεμούσαν συμβολικές, αλλά εξαιρετικά σημαντικές μάχες για την τιμή των κοινοτήτων τους» (1979: 241-242). Ο Guttmann μας πληροφορεί ότι οι διοργανωτές των αγώνων στην Αρχαία Ελλάδα χρησιμοποιούσαν μαστιγωτές και ροπαλοφόρους για να κρατούν υπό έλεγχο και τους θεατές αλλά και τους αγωνιζόμενους (1986: 17), και ότι οι καυγάδες λόγω μέθης αποτελούσαν τόσο σημαντικό πρόβλημα στη διάρκεια των Πυθίων, στους Δελφούς, ώστε στους θεατές απαγορευόταν να φέρνουν κρασί στο στάδιο. Αυτό που θα ήθελα να κάνω στην εργασία αυτή είναι να προχωρήσω ακόμη περισσότερο στην «αποκάλυψη» των μύθων με δύο τρόπους: πρώτον, να επανεκτιμήσω την ορθότητα της άποψης ότι οι αρχαιοελληνικοί αγώνες αποτελούν τον κολοφώνα της πολιτισμένης αθλητικής επίτευξης, εξετάζοντας τη συμφυή βίαιη φύση τους· και δεύτερον, να επανεκτιμήσω τον βαθμό κατά τον οποίο μπορούμε να πούμε ότι οι σύγχρονες κοινωνίες και ο αθλητισμός υφίστανται μία διαδικασία απο-πολιτισμικοποίησης. Κύριος στόχος της εργασίας αυτής είναι να δείξει ότι οι πλέον ικανοποιητικές αιτιολογήσεις της ανάπτυξης του αθλητισμού και της σημασίας του στον μοντέρνο κόσμο, τοποθετούν τη βία και την καταστολή της στο επίκεντρο της ανάλυσης.

Η προσέγγισή μου είναι επηρεασμένη, υπό την ευρύτερη έννοια, από την σχηματιστική κοινωνιολογία του Elias και το *magnus opus* του, *Η Διαδικασία Εκπολιτισμού* (*The Civilising Process* [2000]). Εν συντομία, ο Elias (2000) ισχυρίζεται ότι, από το Μεσαίωνα, στη Δυτική Ευρώπη, παρουσιάζεται μια εμπειρικά παρατηρήσιμη πτωτική τάση στην ροπή των ανθρώπων να αντλούν ευχαρίστηση συμμετέχοντας και παρακολουθώντας πράξεις σωματικής βίας. Ο Elias υποστηρίζει ότι συνακολούθως με τις διαδικασίες σχηματισμού κράτους (ιδίως τη μονοπώληση των μέσων βίας και των μέσων φορολογίας), υπήρξαν εμφανείς μακροπρόθεσμες αλλαγές στα πρότυπα της ανθρωπίνης συμπεριφοράς. Πιο συγκεκριμένα, υπήρξε μία «αποθάρρυνση του *Angriffslust*» (επιθετικότητας), κάτι το οποίο στην κυριολεξία σημαίνει εξασθένηση της επιθυμίας για επίθεση. Αυτή η κοινωνικά διαμορφωμένη αλλαγή στη δομή της προσωπικότητας ή της «έξης» είχε κατ' αρχάς δύο επακόλουθα: μία μείωση «του ορίου της αποστροφής», τέτοια ώστε, για παράδειγμα, οι άνθρωποι των νεω-

τερικών κοινωνιών είναι πιθανό να εκφράσουν απέχθεια για μορφές συμπεριφοράς, οι οποίες παλαιότερα γίνονταν ευκολότερα αποδεκτές· και ένα κοινωνικά διαμορφωμένο, εσωτερικευμένο ψυχολογικά, αυστηρότερο ταμπού για τη βία, το οποίο χαρακτηρίζεται από τη δημιουργία συναισθημάτων ενοχής και άγχους εξαιτίας της κατάρριψης ή της παραβίασης τέτοιων ταμπού. Ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της ελιασιανής προσέγγισης είναι ο βαθμός στον οποίο η βία και η καταστολή της κατά τους αιώνες θεωρούνται ως βασικές κοινωνικές διαδικασίες. Η συγκριτική ανάλυση στους κόλπους αυτής της εργασίας απορρέει από τις αρχές του ελιασιανού πλαισίου.

Σε ένα από τα παλαιότερα κείμενά του για τον αθλητισμό, ο Elias, στην προσπάθειά του να ερμηνεύσει, κοινωνιολογικά, για ποιο λόγο η Αγγλία υπήρξε ο γενέθλιος τόπος, ή ορθότερα, το «λίκνο» του μοντέρνου αθλητισμού, μελέτησε τους αγώνες της Αρχαίας Ελλάδας. Για να απαντήσει στο ερώτημα αυτό, ο Elias έπρεπε αρχικά να εξηγήσει πώς και γιατί οι αγώνες της Αρχαίας Ελλάδας διέφεραν από τον μοντέρνο αθλητισμό. Διαπίστωσε ότι ένα μεγάλο μέρος της υπάρχουσας φιλολογίας για το θέμα αυτό είχε την «τάση να ελαχιστοποιεί τις διαφορές και να μεγιστοποιεί τις ομοιότητες» (1971: 94) μεταξύ των αρχαιοελληνικών και των μοντέρνων μορφών αθλητισμού. Το σχόλιο του Βίκτορος Ουγκώ ότι «Όλα τα πολιτισμένα έθνη έχουν κοινή πατρίδα την Ελλάδα και την Ολυμπία» αποτελεί την επιτομή της τάσης αυτής. Ο Coubertin είχε οπωσδήποτε γοητευτεί από αυτή την ερμηνεία της ελληνικής ιστορίας. Ο λόγος για τον οποίο, παρά τα όποια αντιφατικά στοιχεία, η τόσο μερική ερμηνεία των αποδείξεων συνέχισε να υφίσταται ήταν ότι η ιδέα πως ο αθλητισμός στην αρχαία Ελλάδα ίσως ήταν βάρβαρος και βίαιος, συνήθως προσέκρουε στη μεγάλη εκτίμηση που έτρεφαν γενικά οι νεωτερικές κοινωνίες για την ελληνική τέχνη, ποίηση και φιλοσοφία. Η στενή σχέση μεταξύ των αθλητικών μορφών και της υψηλής κουλτούρας έκανε αυτή την προφανή αντίφαση ακόμη πιο απατηλή. Πώς ένας λαός που είχε αφήσει μία τόσο «όμορφη» πολιτισμική κληρονομιά μπορούσε να είναι τόσο πρόθυμος να ασχολείται, να παρακολουθεί, και, επιπλέον να δοξάζει πράξεις βίας; Σύμφωνα με τον Elias, για να ξεπεράσουμε αυτήν την παραδοξολογία, πρέπει να κάνουμε δύο πράγματα. Πρώτον, πρέπει να αντισταθούμε και να απορρίψουμε τις εθνοκεντρικές αξιολογικές κρίσεις. Δεύτερον, πρέπει να προσπαθήσουμε να κατανοήσουμε τη βία περισσότερο με αναλυτικούς παρά με αξιακά προσδιορισμένους (οπότε κατά κύριο λόγο αρνητικούς) όρους. Για να κατανοήσουμε καλύτερα τη δική μας και τις προηγούμενες κοινωνίες, ο Elias ισχυρίζεται ότι θα πρέπει να κατανοήσουμε το ρόλο της βίας και του ελέγχου της. Η *Διαδικασία Εκπολιτισμού* (*The Civilizing Process* [2000]) του Elias ήταν μία εμπειρική περιπτωσιολογική μελέτη, η οποία υποστηρίζει τη θεωρητική αυτή άποψη. Επειδή η βία αποτελεί παντοτινό στοιχείο των ανθρωπίνων κοινωνιών, είναι μία από τις λίγες όψεις της πολιτισμικής ζωής

που μπορεί να μας προσφέρει μία κατ' εξοχήν συγκριτική και κατ' εξοχήν αναπτυξιακή κοινωνιολογική ανάλυση.

Εάν τους εξετάσουμε χωρίς προκαταλήψεις (Elias 1987), φαίνεται καθαρά ότι οι σωματικοί αγώνες της Αρχαίας Ελλάδας ήταν πολύ πιο βίαιοι από τα σημερινά αθλήματα. Είχαν πολύ λιγότερο λεπτομερείς και λιγότερο διαφοροποιημένους κανονισμούς, οι οποίοι ήταν κυρίως εθιμικοί παρά γραπτοί. Είναι πολύ πιθανό οι κανονισμοί να επιβάλλονταν με μικρότερη αυστηρότητα και μικρότερη συνέπεια απ' ό,τι θα περιμέναμε από τους σημερινούς αθλητικούς αγώνες. Δεν υπάρχει χώρος, αλλά ούτε και ιδιαίτερη ανάγκη, να αναφέρουμε τις εξαρτήσεις, τα κατάγματα των οστών και τους θανάτους που, κατά τον Elias (1971), συνέβαιναν στο βιαιότερο αλλά και δημοφιλέστερο άθλημα, στο παγκράτιο (Baker 1982: 20). Το σχετικότερο που πρέπει να ρωτήσουμε είναι ποια ήταν τα χαρακτηριστικά της κοινωνίας που γέννησε αυτούς τους σχετικά βίαιους αθλητικούς αγώνες;

Οι αθλητικοί αγώνες της Αρχαίας Ελλάδας βρίσκονταν πιο κοντά στον πόλεμο απ' ό,τι οι νεωτερικές αθλητικές μορφές σήμερα. Ο Φιλόστρατος μάλλον είχε πολύ δίκιο, όταν έγραψε ότι, σε παλαιότερες εποχές, οι λαοί θεωρούσαν τους αθλητικούς αγώνες σαν άσκηση για τον πόλεμο, και τον πόλεμο σαν άσκηση για τους αγώνες αυτούς» (Elias 1971: 101). Ακόμη και όταν οι αγώνες ωρίμασαν, και η εξειδίκευση οδήγησε σε αθλητές οι οποίοι δεν ήταν προετοιμασμένοι για την ενεργό πολεμική δράση (Baker 1982: 23), οι αγώνες συνέχισαν να διέπονται από πολεμικό ήθος. Αυτό, όπως παρατηρεί ο Elias, εξηγεί για ποιο λόγο ο Αρραχίων από τη Φιγάλεια, αν και σκοτώθηκε στη διάρκεια ενός αγώνα παγκρατίου, στέφθηκε τελικά νικητής (με την αιτιολογία ότι δεν είχε παραιτηθεί από τον αγώνα), και για ποιο λόγο ο αντίπαλός του δεν τιμωρήθηκε ούτε στιγματίστηκε. Οι Θεοί αποφάσισαν τη νίκη για το λόγο αυτό, το όνειδος και η δόξα δεν αφορούσαν τόσο τη νίκη ή την ήττα αλλά την επίδειξη ανδρείας και αντοχής. Για παράδειγμα, η προς τα πίσω κίνηση ή η προσπάθεια αποφυγής ενός κτυπήματος σε έναν αγώνα πυγμαχίας θεωρούνταν σημάδι δειλίας.

Αν και το ενδιαφέρον του de Coubertin για τον αθλητισμό θεωρείται ότι επηρεάστηκε από την ήττα της Γαλλίας κατά το Γαλλοπρωσικό πόλεμο (τον οποίο ο de Coubertin απέδιδε στη σωματική κατωτερότητα της νεολαίας της Γαλλίας, παρά στην αλαζονεία και τη στρατηγική ανεπάρκεια του Ναπολέοντος Γ', (βλέπε Guttman 1992: 8), οι δεσμοί μεταξύ του νεωτερικού αθλητισμού και του πολέμου είναι πολύ λιγότερο άμεσοι. Ο Elias διατείνεται ότι η σχετικά βίαιη φύση του αθλητισμού στην αρχαία Ελλάδα συνδεόταν άμεσα με τις δεξιότητες που ήταν απαραίτητες για την επιβίωση στην καθημερινή ζωή (π.χ. το καθήκον κυρίως του συγγενούς παρά του κράτους να τιμωρεί ορισμένα εγκλήματα, η παντοτινή απειλή του διαπολιτειακού πολέμου). Η έννοια της ολυμπιακής εκκεχειρίας –ενός μηχανισμού για τη διασφάλιση της ασφαλούς μετάβασης των αθλητών και των θεατών που ταξίδευαν προς και από

τους αγώνες– η οποία καθιερώθηκε τον 9ο αιώνα π.Χ., δεν φανερώνει ιδιαίτερα μια ειρηνική και πολιτισμένη κοινωνία, αλλά ένα λαό που ζούσε γνωρίζοντας ότι η κανονική κατάσταση των πραγμάτων σήμαινε ότι το ταξίδι πέρα από τα όρια του τόπου του ήταν εξαιρετικά επικίνδυνο. Η πάντα παρούσα φύση της βίαιης σύγκρουσης σε τέτοιου είδους κοινωνίες σήμαινε ότι «ο άνδρας που ήταν ανίκανος να πολεμήσει δεν υπολογιζόταν ιδιαίτερα» (Elias 1971: 104). Η κοινωνική θέση συνδεόταν στενά με τη σωματική ρώμη: ο Σωκράτης είχε ακολουθήσει εκπαίδευση οπλίτη, για τον Πλάτωνα πιστεύεται ότι είχε αποσπάσει νίκες στους αθλητικούς αγώνες των Ίσθμιων. Αυτή η αλληλεπίδραση μεταξύ του πνευματικού και του σωματικού αντικατοπτριζόταν στην τέχνη της αρχαίας Ελλάδας. Συνεπώς, στα μάτια των αρχαίων Ελλήνων δεν υπήρχε αντίφαση μεταξύ του επιπέδου βίας στα αθλήματα τους και της εκζήτησης της τέχνης και της φιλοσοφίας τους. «Η αντίφαση», σημειώνει ο Elias, «απορρέει από τις δικές μας αξίες», οι οποίες παρέχουν μάλλον περισσότερο πολιτισμικό κεφάλαιο στην περίπτωση του δεύτερου παρά του πρώτου.

Έτσι, αν οι αθλητικοί αγώνες των αρχαιοελληνικών Ολυμπιακών αντικατόπτριζαν τη βιαιότητα της ζωής πολύ πιο γενικά, τι μπορεί άραγε να ειπωθεί για τον αθλητισμό και τους αγώνες της σύγχρονης εποχής; «Ο σοβαρός αθλητισμός», όπως περίφημα έγραψε ο George Orwell, «δεν έχει καμία σχέση με το ευ αγωνίζεσθαι. Είναι αλληλένδετος με το μίσος, τη ζήλια, τον κομπασμό, την περιφρόνηση όλων των κανόνων, τη σαδιστική ηδονή κατά την παρακολούθηση της βίας: με άλλα λόγια, είναι πόλεμος μείον τους πυροβολισμούς» (όπως παραθέτει ο Atyeo 1979: 279). Ο Orwell, ίσως, είχε εν μέρει δίκιο. Σε διάφορους Ολυμπιακούς αγώνες στη διάρκεια του 20ού αιώνα ήταν πασιφανές ότι οι πολιτικοί αρχηγοί προσπάθησαν να χρησιμοποιήσουν τις διεθνείς αθλητικές ευκαιρίες ως πεδία όπου θα μπορούσαν να επιχειρήσουν να επιδείξουν την «ανωτερότητα» των δικών τους πολιτικών συστημάτων και κρατών, σε σχέση με των αντιπάλων τους. Το Βερολίνο του 1936, η Μόσχα του 1980 και το Λος Άντζελες του 1984 είναι τα πλέον χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της τάσης του αιώνα. Οι πόλεμοι αυτοί ήταν πολιτικοί και, με εξαίρεση τις δολοφονίες από τρομοκράτες των Ισραηλιτών αθλητών στο Ολυμπιακό Χωριό του Μονάχου, το 1972, και τη βόμβα στο Πάρκο της Εκατονταετίας, στην Ατλάντα, το 1996, διεξήχθησαν χωρίς πυροβολισμούς και αιματοχυσίες. Αν και μάλλον τώρα είναι λιγότερο φανερό απ' ό,τι ήταν στο αποκορύφωμα του Ψυχρού Πολέμου, ο αθλητισμός εξακολουθεί να αποτελεί μία λεωφόρο όπου οι πολιτικοί μπορούν να συνεχίσουν έναν σχετικά μη βίαιο ανταγωνισμό μεταξύ των εθνών, και οι θεατές είναι σε μεγάλο βαθμό ενδοτικοί στην κλιμάκωση αυτής της αντιπαλότητας. Είναι δύσκολο να φανταστούμε ότι ο νεωτερικός αθλητισμός θα μπορούσε να είναι τόσο δημοφιλής όσο είναι σήμερα χωρίς τους εθνικιστικούς ανταγωνισμούς.

Τι συμβαίνει όμως με το ευ αγωνίζεσθαι και το σεβασμό των κανονισμών; Είναι σαφές ότι στο σημερινό ιδιαί-

τερα ανταγωνιστικό αθλητικό περιβάλλον, οι συμμετέχοντες προσπαθούν να κερδίσουν το πλεονέκτημα από τους αντιπάλους τους, και αυτό συνεπάγεται την παραβίαση του πνεύματος του νόμου και, ομοίως, του γράμματος του νόμου (βλέπε Lucas 1992, για πραγμάτευση της χρήσης παράνομων φαρμακευτικών ουσιών στους σύγχρονους Ολυμπιακούς αγώνες). Επειδή όμως η ανάλυση του Orwell δεν είναι επαρκώς αναπτυξιακή (σύμφωνα με τις προδιαγραφές του Elias, 1978) δεν μπορούσε να κατανοήσει πώς ο νεωτερικός αθλητισμός παραβαλλόταν με τους προ-νεωτερικούς αγώνες. Όπως είδαμε, στην αρχαία Ελλάδα οι αθλητικοί αγώνες διοργανώνονταν σύμφωνα με το πολεμικό ήθος, και όχι το ήθος του ευ αγωνίζεσθαι. Οι δρομείς των 400 και των 4.800 μέτρων στους αγώνες της Ολυμπίας αλληλο-σπρώχνονταν δυνατά και έβαζαν τρικλοποδιές ο ένας στον άλλο. Στις αρματοδρομίες γίνονταν δυστυχήματα και συγκρούσεις. Σε έναν αγώνα, όπως αναφέρει ο Baker (1982), ένας μόνο από τους αρχικούς 40 συμμετέχοντες τερμάτισε τον αγώνα. Δεν υπήρχαν κατηγορίες βαρών ώστε οι πυγμαχικοί αγώνες να είναι περισσότερο ισότιμοι, δεν υπήρχαν μέσα εποπτείας των άκυρων εκκινήσεων, ούτε εξετάσεις για αναβολικές ουσίες ή επιτροπές διαιτησίας. Ο αθλητισμός της μεσαιωνικής Ευρώπης συνέχισε να επηρεάζεται από ένα ευρέως πολεμικό ήθος (Guttman 1979, Baker 1982). Άλλωστε, η έννοια του ευ αγωνίζεσθαι είναι μια επινόηση του 19ου αιώνα, η οποία συνδέεται στενότερα με τη λατρεία των αγώνων στα αγγλικά αριστοκρατικά ιδιωτικά σχολεία, παρά με τους αρχαίους Ολυμπιακούς. Παρά το ότι παραβιάζεται σε σχετικά τακτική βάση, παραμένει μάλλον η κεντρική οργανωτική αντίληψη του νεωτερικού αθλητισμού και των αγώνων (βλέπε, π.χ. Guttman 1979).

Εάν λοιπόν ο σημερινός αθλητισμός ομοιάζει λιγότερο στον πόλεμο απ' ό,τι ο αθλητισμός του παρελθόντος, μήπως πρέπει να συμπεράνουμε ότι οι σημερινές κοινωνίες είναι και αυτές λιγότερο βίαιες από εκείνες του παρελθόντος; Σε κάποιο βαθμό, ναι. Στην Αθήνα θα απασχοληθούν 45.000 άτομα ως προσωπικό ασφαλείας (σε σύγκριση με τους μόλις 10.500 αθλητές και τα 21.500 μέλη των μέσων ενημέρωσης). Αν και αναμφίβολα πρόκειται για αντανάκλαση του αυξανόμενου φόβου για την τρομοκρατία ως επακόλουθο της 11ης Σεπτεμβρίου, η πρόβλεψη αυτή αντικατοπτρίζει το μεγάλο βαθμό προσωπικής ασφάλειας που καταλήξαμε να απαιτούμε στις σύγχρονες κοινωνίες. Το προσωπικό ασφαλείας θα έχει όπλα, αλλά δεν θα χρησιμοποιεί μαστίγια και ρόπαλα για να επιβάλλει την τάξη στους θεατές, όπως πλέον γνωρίζουμε ότι γινόταν στους αρχαίους Ολυμπιακούς αγώνες. Επιπλέον, η ιδέα μιας εκχειρίδας στη διάρκεια των σύγχρονων αγώνων, αν και ανακαλύφθηκε εκ νέου από τη ΔΟΕ, είναι περισσότερο μεταφορική παρά κυριολεκτική. Όταν διανύουμε μεγάλες αποστάσεις κάνοντας το γύρο του κόσμου –ίσως για να παρακολουθήσουμε ένα σπουδαίο αθλητικό γεγονός όπως είναι οι Ολυμπιακοί– είναι πιθανότερο να πάθουμε φλεβική θρόμβωση παρά να δολοφονηθούμε.

Μήπως λοιπόν η βία δεν παίζει ρόλο στους νεωτερικούς Ολυμπιακούς αγώνες; Με εξαίρεση την πυγμαχία, το τζούντο, την ξιφασκία και την πάλη, λίγα είναι τα δρώμενα στο ολυμπιακό πρόγραμμα που απαιτούν από τους διαγωνιζόμενους να έχουν μεταξύ τους άμεση σωματική επαφή. Η μορφή των εναπομεινάντων αθλημάτων, στα οποία υπάρχει σωματική επαφή μεταξύ των αθλητών είναι σχετικά ειρηνική σε σύγκριση με τα αθλήματα του ιστορικού παρελθόντος. Εγώ, για παράδειγμα, δεν γνωρίζω κανέναν αθλητή που να πέθανε ενόσω αγωνιζόταν στους νεωτερικούς Ολυμπιακούς αγώνες. Όμως, δεδομένης της γενικότερης ιδέας του Elias ότι με την πάροδο των αιώνων τα επίπεδα βίας στην κοινωνική ζωή έχουν γενικά μειωθεί, και των λεπτομερών εμπειρικών αποδείξεων που καταδεικνύουν ότι η εμφάνιση του μοντέρνου αθλητισμού αντιπροσώπευε ένα σημαντικό «εκπολιτισμικό ξέσπασμα» (βλέπε Dunning και Sheard 1979, Elias 1986, Sheard 1997, Malcolm 2002), είναι κάπως ειρωνικό το ότι ο Elias θεώρησε τη βία ως μία βασική όψη των νεωτερικών αθλητικών μορφών, και μάλιστα, ιδιαίτερα ουσιαστική για την εξήγηση της φαινομενικής δημοτικότητας του αθλητισμού στα τέλη του 20ού και στις αρχές του 21ου αιώνα, άποψη για την οποία δεν μπορεί να υπάρξει καλύτερο παράδειγμα από τους Ολυμπιακούς αγώνες. Όπως ακριβώς ο Elias διερωτόταν τι είδους κοινωνία πρέπει να είναι αυτή στην οποία οι άνθρωποι προσδοκούν και ανέχονται στις αθλητικές τους μορφές την ύπαρξη τόσο υψηλών επιπέδων βίας (όπως στην αρχαία Ελλάδα), έτσι, επίσης, ρωτούσε σε τι είδους κοινωνία πρέπει να ζούμε «ώστε οι άνθρωποι να απολαμβάνουν τόσο πολύ την διέγερση και τις εντάσεις που προκαλούνται στους σωματικούς αγώνες, όπου δεν ρέει αίμα και οι αγωνιζόμενοι δεν προκαλούν σοβαρούς τραυματισμούς ο ένας στον άλλο;» (Mennell 1989: 141)

Η Διαδικασία Εκπολιτισμού του Elias (2000) έδειξε πώς από τους ανθρώπους των σύγχρονων κοινωνιών απαιτήθηκε η ανάπτυξη ενός σχετικά σταθερού και ομαλού ελέγχου των πιο αυθόρμητων συναισθηματικών παρορμήσεών τους. Σε τέτοιου είδους κοινωνίες, ισχυρίζεται ο Elias, το περιθώριο των ανθρώπων να εκφράσουν δυνατά συναισθήματα είναι σχετικά μικρό. Όσοι το κάνουν, συχνά θεωρούνται «θερμοκέφαλοι», παράλογοι και δυνητικά επικίνδυνοι για τους άλλους, σε σημείο που μπορεί να ποινικοποιηθούν, να νοσηλευτούν ή να τους χορηγηθεί φαρμακευτική αγωγή για να εξισορροπήσουν τις συγκινησιακές παρορμήσεις τους. Με τον ίδιο τρόπο που η σχετική βιαιότητα της ζωής στην αρχαία Ελλάδα οδήγησε τους ανθρώπους να προσδώσουν αξία στη δύναμη, τη σωματική ρώμη και την ικανότητα να πολεμούν, μπορούμε να πούμε ότι οι νεωτερικές κοινωνίες χαρακτηρίζονται από την εντελώς αντίθετη διαδικασία. Είναι λοιπόν κάπως ειρωνικό, αλλά συνεπές λογικά, να σημειώσουμε ότι στο νεωτερικό κόσμο ο αθλητισμός αποκτά σπουδαιότητα χάρη στις ευκαιρίες που προσφέρει στους ανθρώπους να βιώσουν μία «ελεγχόμενη πώλεια του ελέγχου των συναισθηματικών ελέγχων» (Elias και Dunning, 1986). Αυτό διαφέρει από τις θεωρίες καθάρσης,

οι οποίες διατείνονται ότι ο αθλητισμός παρέχει μία απελευθέρωση της έντασης, εφόσον οι Elias και Dunning υποστηρίζουν ότι για την ικανοποίηση μίας κοινωνικά εξαρτημένης ψυχολογικής ανάγκης για ευχάριστη διέγερση, σημαντική είναι η πρόκληση της έντασης και της διέγερσης αυτή καθαυτή (και όχι η απελευθέρωσή τους). Ο αθλητισμός λοιπόν, βοηθά στην αντιστάθμιση της «συναισθηματικής στασιμότητας», την οποία πιθανότατα βιώνουν οι σύγχρονες κοινωνίες εντατικοποιημένης καθημερινότητας όπου τα σχετικά υψηλά επίπεδα αυτοσυγκράτησης θεωρούνται φυσιολογικά. Ο αθλητισμός, και μερικές άλλες απασχολήσεις του ελεύθερου χρόνου, προκαλούν μιμητικούς φόβους και ηδονές· δεν είναι ίδια με, παραδείγματος χάριν, τον πραγματικό φόβο του προσωπικού κινδύνου, αλλά ο Elias και ο Dunning τούς περιγράφουν ως «αδελφά» συναισθήματα. Στη διάρκεια ενός ποδοσφαιρικού αγώνα, οι παίκτες συχνά έχουν σωματική επαφή, η οποία σε «φυσιολογικά» πλαίσια θα οδηγούσε σε ποινική δίωξη. Παρακολουθώντας έναν ποδοσφαιρικό αγώνα, καθώς οι τύχες των ανταγωνιστών μεταβάλλονται, οι θεατές γεύονται τη «μιμητική διέγερση μιας μάχης» ενώ ταυτόχρονα είναι βέβαιοι ότι ελάχιστες είναι οι πραγματικές βλάβες που μπορεί να συμβούν είτε στους συμμετέχοντες είτε στους ίδιους. Παρέα με άλλους ανθρώπους, οι οποίοι έχουν και αυτοί επενδύσει συναισθηματικά στο αποτέλεσμα της μίας ή της άλλης ομάδας (π.χ. προσδιορίζοντας τους εαυτούς τους ως υποστηρικτές, ή οπαδούς), οι θεατές βρίσκουν ένα πεδίο όπου μπορούν συλλογικά να εκφράσουν δυνατά αισθήματα, χωρίς να τιμωρηθούν από τους άλλους για αυτό που κάνουν. Το ότι στην αγγλική γλώσσα για τους οπαδούς χρησιμοποιείται η λέξη «fan», που προέρχεται από το «fanatic» (φανατικός) (η οποία συνδηλώνει τον συναισθηματικό εξτρεισμό), καταδεικνύει την άποψη ότι ο αθλητισμός είναι μία σφαίρα της κοινωνικής ζωής, στην οποία τα σχετικά υψηλά επίπεδα συναισθηματικού αυθορμητισμού αντιμετωπίζονται με σχετικά υψηλό βαθμό ανοχής.

Αυτό που προσπάθησα σε τούτο το σύντομο δοκίμιο είναι να παρουσιάσω μία πιο «συμβατή με την πραγματικότητα» (Elias 1978) ανάλυση της σχέσης μεταξύ των Ολυμπιακών Αγώνων στην αρχαιότητα και τη νεωτερικότητα. Προσπάθησα επίσης να δείξω πώς η ανάλυση της βίας και ο έλεγχός της είναι κεντρικής σημασίας στην ανάπτυξη της κατανόησής μας αναφορικά με τις αθλητικές μορφές στην κοινωνία του σήμερα και σε εκείνες του παρελθόντος. Ωστόσο, αν και αποκαλύπτω ορισμένους μύθους και παρουσιάζω μια συγκριτική ανάλυση του αθλητισμού και της βίας, δεν υποστηρίζω ότι θα έπρεπε να θεωρήσουμε ότι οι δικοί μας αθλητικοί αγώνες αποτελούν το αποκορύφωμα της εκπολιτισμένης αθλητικής επίτευξης. Μία τέτοια αξιολογική κρίση απλώς θα αναπαρήγαγε το λάθος που έκαναν κάποιοι άλλοι, οι οποίοι τοποθέτησαν τους αγώνες της Αρχαίας Ελλάδας σε ένα τέτοιο βάθρο. Ωστόσο, αυτό που πραγματικά καταδεικνύεται μέσα από το παρόν δοκίμιο, είναι το ότι όταν αξιολογούμε τη σχετικά βίαιη ή ειρηνική φύση των κοινωνιών στις οποίες ζούμε,

πρέπει να εξετάζουμε τα αθλήματα τα οποία οι κοινωνίες αυτές ανέδειξαν και έκαναν τόσο δημοφιλή.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Atyeo, D. 1979. *Blood and Guts: Violence in Sports*. Λονδίνο: Paddington.
- Baker, WL. 1982. "Organized Greek Games". Στο *Sport in the Western World*. Τότοα, Νιου Τζέρσι: Rowan and Littlefield.
- Dunning E. 1986. "Social Bonding and Violence in Sport". *Quest for Excitement*. N. Elias and E. Dunning. Οξφόρδη: Basil Blackwell.
- Dunning, E. 1999. *Sport Matters: Sociological Studies of Sport, Violence and Civilization*. Λονδίνο: Routledge.
- Dunning, E. and Sheard, K. 1979. *Barbarians, Gentlemen and Players*. Οξφόρδη: Martin Robertson.
- Elias, N. 1971. "The Genesis of Sport as a Sociological Problem". *The Sociology of Sport*. E. Dunning. Editor. Λονδίνο: Cass.
- Elias, N. 1978. *What is Sociology?* Λονδίνο: Hutchison.
- Elias, N. 1986. "An Essay on Sport and Violence". *Quest for Excitement*. Elias, N. and Dunning, E. Οξφόρδη: Basil Blackwell
- Elias, N. 1987. *Involvement and Detachment*. Οξφόρδη: Basil Blackwell.
- Elias, N. 2000. *The Civilizing Process: Sociogenetic and Psychogenetic Investigations*. Οξφόρδη: Basil Blackwell
- Elias, N. and Dunning, E. 1986. *Quest for Excitement*. Οξφόρδη: Basil Blackwell
- Goodhart, P. and Chataway, C. 1968. *War without Weapons: The rise of mass sport in the twentieth century – and its effect on men and nations*. Λονδίνο: W.H. Allen.
- Guttmann, A. 1979. *From Ritual to Record: the Nature of Modern Sport*. Νέα Υόρκη: Columbia University Press.
- Guttmann, A. 1978. *Sports Spectators*. Νέα Υόρκη: Columbia University Press.
- Guttmann, A. 1992. *The Olympics: A History of the Modern Games*. Σικάγο: University of Illinois Press.
- Hargreaves, J. 1986. *Sport, Power and Culture*. Οξφόρδη: Polity.
- Lucas, J.A. 1992. *Future of the Olympic Games*. Σαμπέην, Ιλλινόις: Human Kinetics.
- Malcolm, D. 2002. "Cricket and Civilizing Processes: a Response to Stokvis". *International Review for the Sociology of Sport*, 37, 1: 37-57.
- Mandell, R. 1987. *The Nazi Olympics*. Νέα Υόρκη: Harper and Row.
- McIntosh, P. 1993. "The Sociology of Sport in the Ancient World". *The Sports Process: A Comparative and Developmental Approach*. Dunning, E., Maguire, J. and Pearton, R. Editors. Σαμπέην, Ιλλινόις: Human Kinetics
- Mennell, S. 1989. *Norbert Elias: an introduction*. Οξφόρδη: Basil Blackwell.
- Sheard, K. 1997. "Aspects of boxing in the western 'civilizing process'". *International Review for the Sociology of Sport*, 32 (1), 31-57.
- Waddington, I. 2000. *Sport, Health and Drugs: a critical sociological perspective*. Λονδίνο: Spon.
- Young, K. 1991. "Sport and Collective Violence". *Exercise and Sports Sciences Reviews*, 19: 539-87.
- Young, K. 2000. "Sport and Violence". *Handbook of Sports Studies*. Coakley, J. and Dunning, E. Editors. Λονδίνο: Sage.

Μετάφραση: Νάγια Οικονομοπούλου

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Τον φετινό Φεβρουάριο, μεμονωμένες αλλά παρεμφερείς κατηγορίες για σεξουαλική επίθεση έγιναν κατά του Kobe Bryant, παίκτη των LA Lakers, κατά μελών της ομάδας ράγκμπυ Canterbury Bulldogs της Νέας Ζηλανδίας, και κατά μελών της πρωταθλήτριας Αγγλίας στο ποδόσφαιρο, Leicester City.